

LUKKA'DAN LİKYA'YA
Sarpidon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi

Lukka'dan Likya'ya

Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi

Hazırlayanlar

Havva İşkan – Erkan Dündar

Yapı Kredi Yayınları - 5602
Tarih - 267

Lukka'dan Likya'ya - Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi
Hazırlayanlar: Havva İşkan, Erkan Dündar

Editör: Nihat Tekdemir
Redaksiyon: Derya Önder
Çeviriler: Fatih Mehmet Şen
Düzeltiler: Filiz Özkan, Hande Kurdoğlu

Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Telefon: (0 212) 281 64 48
Sertifika No: 44739

(Bu kitabın ilk baskısı 23.5 x 33 cm boyutlarında,
ISBN 978-975-08-3710-4 numarasıyla yayınlanmıştır.)
1. baskı: İstanbul, Haziran 2020
ISBN 978-975-08-4719-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2019
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

YAPI KREDİ YAYINLARI	Sunu • VIII
İBRAHİM YELMENOĞLU	Işıklar Ülkesini Okumak • IX
HAVVA İŞKAN ERKAN DÜNDAR	Önsöz • XI
LİKYA UYGARLIĞI'NIN KEŞİF ÖYKÜSÜ	
MARTIN ZIMMERMANN	Likya Uygarlığı'nın Keşfi • 3
MASAL VE GERÇEK – MİTOS VE TARİH	
SOPHIA BÖNISCH-MEYER	Mitoslarda Likya ve Likyalılar • 11
RALF BECKS	Tarih Öncesinde Likya • 23
FRANK KOLB	Beylikler Dönemi'nde Likya (MÖ 550-360) • 34
CHRISTOF SCHULER	Hellenistik Dönem'de Likya ve Likya Birliği (MÖ 4. - 1. yüzyıl) • 44
BÜLENT İPLİKÇİOĞLU	Bir Roma Eyaleti Olarak Likya • 58
KLAUS ZIMMERMANN	Osmanlı Fethine Kadar Doğu Roma ve Bizans Dönemi'nde Likya • 65
HALKLAR, YAZI, DİL	
MAX GANDER	Antik Yakınoğu Kaynaklarında Lukka, Likyalılar ve Trm̃mili • 77
DIETHER SCHÜRR	Likyalıların Komşuları: Solymler, Rodoslular, Milyashılar, Kabalialılar ve Karialılar • 98
RECAİ TEKOĞLU	Likya Dili ve Yazısı • 109
NOVELLA VISMARA	Likya Sikkeleri • 121
HAVVA İŞKAN	Likya Birliği ve Eyaleti Başkenti: Patara • 132

MEZARLAR - NEKROPOLLER

- OLIVER HÜLDEN Likya Nekropolleri ve Ölü Kültü • 155
- S. GÖKHAN TİRYAKİ Milyas Boyalı Mezar Odaları: Kızılbél, Müğren ve Karaburun II • 168
- JÜRGEN BORCHHARDT Likya Beyleri ve Tapınak Mezarları • 180
- ZEYNEP KUBAN Likya Kaya Mezarları • 188
- ELİF ÖZER Likya Lahitleri • 201

KÜLTÜR VE SANAT

- FAHRİ İŞİK Beylikler Dönemi Ksanthos'u (Arña) Özelinde Likya Uygarlığı'nın Anadolu-İon Özü Üzerine • 213
- H.-HELGE NIESWANDT Pers İmparatorluğu Dönemi'nde Likya ve Likya Sanatında Pers-Yakındoğu Unsurları • 239
- CHRISTINE BRUNS-ÖZGAN Klasik Dönem Likya Yontuculuğu: Biçem ve Yorum • 253
- SERAP ERKOÇ Likya'nın Roma Çağı Plastiği • 270
- ERKAN DÜNDAR Likya'da Seramik: Üretim ve Ticarete Genel Bir Bakış • 280
- ENGİN AKYÜREK Likya'da Bizans Dönemi Mimarlığı • 294

İNANÇ VE DİN

- N. EDA AKYÜREK ŞAHİN Likya'da Tanrılar ve Kültler • 311
- MUSTAFA KOÇAK Likya Apollonu ve Kehaneti • 324
- KÜRŞAT DEMİRCİ Myra (Demre) Piskoposu Pataralı Aziz Nikolaos • 332

LİKYA'YA ÖZEL

KORAY KONUK

Elmalı Definesi • 341

FATİH ONUR

Patara Yol Anıtı • 345

ŞEVKET AKTAŞ

Likya ve Milyas Bölgesi Ahşap (Tahıl)
Ambarları • 355

SÜLEYMAN BULUT

Likya'da Arıcılık • 361

Dizin • 371

Sunu

Erken Hitit ve Mısır kaynaklarında Lukka Ülkesi ve Lukka Halkı olarak geçen Likyalılar kadim Anadolu'nun yerel sakinlerindedir. Luviler ile akraba bir dil konuşan bu halka ait izler son yıllarda yapılan araştırmalarla tarihöncesi dönemlere kadar geriye gitmiş, böylece Anadolu tarihini anlama yolunda önemli bir adım daha atılmıştır. Likyalılar, içinden geçtikleri Anadolu tarihini şekillendirmeyi başarmış, yiğit komutanları Sarpedon önderliğinde Troialıların safında savaşarak tarihin bu önemli destanında ayrıcalıklı bir yer edinmişlerdir.

Elinizdeki kitap, Anadolu'nun bu köklü kültür coğrafyasını farklı açılardan ele alarak, yerli ve yabancı bilim insanlarının araştırma sonuçlarını okuyucuyla buluşturmaktadır. Tüpraş ve Yapı Kredi Yayınları ortaklığında 2016 yılında Türkçe-İngilizce yayımlanan *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* kitabının güncellenmiş yeni basımıdır.

Kitabın daha geniş okur kitlesine yönelik bu yeni basımına karar verilirken hiç kuşkusuz yayınevimize gelen istekler göz önünde tutuldu. Konuya ilgi duyan herkesin, özellikle öğrencilerin kolaylıkla ulaşabilecekleri doyurucu, güncel içeriğin yeni biçimde, ekonomik bir tasarımla sunulmasına özen gösterildi.

Likya Uygarlığı'nı tarihöncesi çağlardan Bizans Dönemi'ne dek kültür evreleri, dili, yazısı, sanatı, mitolojisi, siyasal tarihi, ölü gömme törenleri, mezar tipleri, kısacası bütün yönleriyle ele alan *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* kitabımıza, değerli editörler Havva İşkan ile Erkan Dündar başta olmak üzere, katkı sağlayanlara, emek verenlere teşekkürlerimizi sunarız.

Yapı Kredi Yayınları

Işıklar Ülkesini Okumak

Antik Likya, Akdeniz'e doğru uzanan ve Batı Toroslar'ın bir parçası olan bugünkü Teke Yarımadası üzerinde bulunmaktadır. Anadolu'nun kadim halklarından Luviler ile akraba olan Likyalılar, bu engebeli ve zor coğrafyada, özgün bir kültür oluşturmuşlar ve bu kültürü binyıllar boyunca dış etmenlere karşı korumayı başarmışlardır.

Antik coğrafyacı Strabon, Likyalıları şöyle anlatır: "...Likyalılar öyle uygar ve nezh bir şekilde yaşamlarını sürdürdüler ki şimdiye kadar hiç utanç verici kazanç istekleri olmadı ve atadan kalma Likya Birliği'nin nüfuz alanı içinde kaldılar."

Strabon'un bahsettiği birlik öylesine demokratik bir yönetim biçimine sahiptir ki 18. yüzyılın ünlü düşünürü Montesquieu *Yasaların Ruhu* adlı eserinde Likya Birliği'ni "antik dünyanın en mükemmeli" olarak övmüştür. Likya Uygarlığı'nın öne çıkan bir diğer özelliği özgün mimarisidir. Büyük oranda korunmuş olan Likya kentleri, ayakta kalmış dokuları ile günümüz bilim insanlarına geniş araştırma olanakları sunmaktadır.

Özellikle başka hiçbir kültür coğrafyasında benzeri olmayan nekropollerini, buraya özgü semerdam kapaklı lahitleri, ahşap cephe mimarisinin baskın izlerini taşıyan kaya mezarları ve Anadolu'da sadece Likya'da görülen "dikme" mezarları, "Likya" denince akla gelen ilk simgeler arasında yer almaktadır. Bu bütüncül doku, Likya'nın UNESCO Dünya Kültür Miras Listesi'ne bir "bölge" olarak aday oluşunun da nedenidir.

Tüpraş olarak bundan dokuz yıl önce Anadolu Uygarlıkları Serisi'ne Başlarcken, enerjimizi tarihi, kültürel ve sanatsal alanlarda da sürdürüleceğimize söz vermiştik. Hedefimiz değişmedi: "Kültür mirasımıza sahip çıkmak ve gelecek kuşaklara kalıcı eserler bırakmak.

Elinizdeki kitap 2016 yılında Türkçe ve İngilizce yayımlanan *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* adlı kitabın güncellenmiş yeni baskısıdır. Okuyuculardan gelen istek üzerine Tüpraş ve Yapı Kredi Yayınları 4 yıl sonra kitabı yeni bir tasarım, boyut ve içerikle Türkçe basmaya karar verdi. Yeni baskı ile kitabın daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacağımız için mutluluk duyuyoruz.

Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi kitabımızla sözü tekrar bereketli Anadolu topraklarına bırakarak, okurlarımızla Işık Ülkesi'ne uzanan bir yolculuğa çıkıyoruz.

İbrahim Yelmenoğlu
Genel Müdür
Nisan 2020

Önsöz

Likya, kendine özgü kültürü ile Anadolu'nun en tanınan ve araştırılan coğrafyalarından biridir. Bugün yaklaşık Teke Yarımadası ile örtüştürdüğümüz bu zorlu coğrafya, Likya'nın çevre kültür bölgelerinden oldukça yalıtılmış bir biçimde etkileyici bir kültür envanteri yaratmasına da neden olmuştur. Elinizdeki kitap, işte bu sıra dışı uygarlığı, konularının uzmanlarından bilimsel yaklaşımla ve son bulgular doğrultusunda okuyucuya sunmayı amaçlamaktadır.

Likya Uygarlığı, adını Lukka olarak bildiğimiz kadim bir Anadolu halkının eseridir. Luvice ile akraba bir dil konuşan bu halkın izleri, son yıllarda yapılan araştırmalarla prehistorik dönemlere kadar inmiş ve böylece Anadolu tarihini anlama yolunda çok önemli bir adım daha atılmıştır. Hititlerin II. Ramses'e karşı yaptığı Kadeş Savaşı'nda yer alan Lukkalar, İlias destanında Troialılara yardıma gelen Anadolu kavimlerinin simgesi niteliğindeki Likyalıların lideri Sarpedon ile tarihe kalıcı izler bırakmıştır. Ege ve Doğu Akdeniz arasındaki deniz rotası üzerinde bulunması ise, Likya'yı tarihinin her döneminde ayrıcalıklı kılmıştır. "Lukka"dan "Likya"ya, sahip olduğu kültürün bütünüyle geçen bu halk; ırksal, dilsel ve dinsel açıdan tarihinin bilebildiğimiz en erken süreçlerinden itibaren gösterdiği birliği, MÖ 168/167'de resmi bir kimliğe büründürerek, çoğulcu demokrasinin en mükemmel örneği olarak perçinlemiştir. Böylesine Anadolu özlü bir halkın ve kültürün, sadece Demir Çağı'nda yoğunlaşan kalıtlarına bakılarak yapılan "Hellenizasyon ve Akültürasyon" kavramları altındaki irdelemesi, bilimsel açıdan Likya araştırmalarındaki temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu kitapta Likya Uygarlığı'nı farklı bakış açıları ile irdeleyen bilim insanlarının görüşlerinin bir araya getirilmiş olması, bilimsel değerinin de bir diğer göstergesidir.

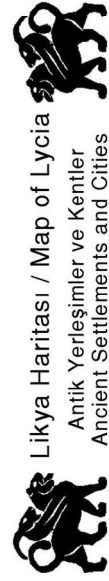
Likya'nın özellikle mezarlarda kendini gösteren alışılmadık dışındaki sanatsal yaratıları, daha 18. yüzyıldan itibaren birçok Avrupalı gezgin ve bilim insanının dikkatini çekmiştir. Bu ilgi günümüzde de artarak devam etmektedir. Bu nedenle, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık tarafından 2014 yazı sonlarında tarafımıza Likya ile ilgili bir kitap oluşturulması teklifi geldiğinde heyecanlanmakla beraber, zorlu bir görevin bizleri beklediğinin de farkındaydık. Çünkü geçmiş dönemlerde üç kez yapılan Likya sempozyumlarına onlarca bilim insanı katılmış ve bunların yayınları bir cilde sığmamıştı. Likya ile ilgili bilgileri tek bir kitap içine sınırlamanın zorluğu karşımıza çıkmasına karşın, 2016 yılında Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın Anadolu Uygarlıkları serisi içinde beşinci kitap olarak yayımlanan "Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi" isimli eserde bu durum mümkün olduğunca giderilmeye

XII Lukka'dan Likya'ya | *Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*

çalışılmıştır. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın Anadolu Uygarlıkları serisi içinde sekiz ayrı kitap yayımlanmış ve kısa süre içerisinde birçoğunun baskıları tükenmiştir. Gelen talepler üzerine Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık "Urartu" ve "Hititler" kitapları gibi "Lukka'dan Likya'ya" kitabının da, özellikle kolay taşınabilecek bir formatta ve güncellenmiş Türkçe baskısını yayımlama kararı almıştır. Bu nedenle elinizdeki gözden geçirilmiş yeni baskının kapsamı, sadece Likya kültürü ve sanatının ana başlıklarına odaklanmaktadır.

Bu bağlamda, konu üzerine uzman olan ve Likya kültürü ve tarihi hakkında uzun yıllardır değerli çalışmaları bulunan meslektaşlarımıza belirlenen başlıklarla öneriler götürülmüştür. Böyle bir yayının önemini görerek bilim insanlarına yakışan bir özveri ile katkılarını esirgemeyen yazarlarımıza öncelikli şükranlarımızı sunuyoruz. Bu yeni baskının bütün hazırlık aşamalarında beraber çalıştığımız başta serinin editörü Nihat Tekdemir olmak üzere Yapı Kredi Yayınları'nın çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız. Bir teşekkürümüz de kitaba değerli görsel arşivleriyle katkıda bulunan paydaşlardır. Bu yayını mümkün kılan Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık ve Tüpraş'a ise oluşturdukları dizi ile Anadolu kültürlerinin ve arkeoloji biliminin tanıtımına ve gelişmesine verdikleri destek nedeniyle özel şükranlarımızı iletmek isteriz. Bir ekip çalışmasının ürünü olan bu kitap, yukarıda ismini andığımız kişiler ve kurumlar olmadan ortaya çıkamazdı.

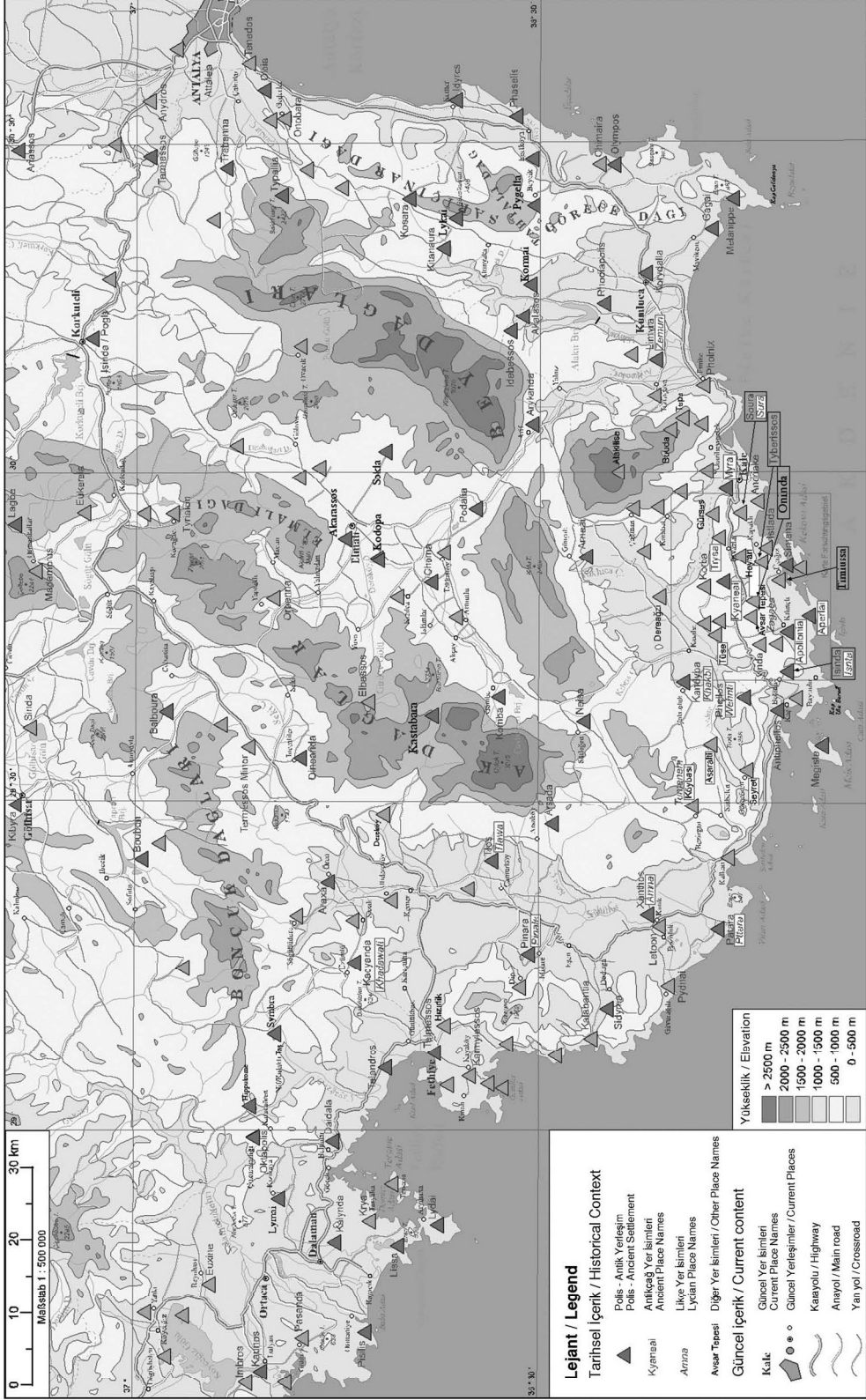
Havva İşkan – Erkan Dündar
Nisan 2020

Likya Haritası / Map of Lycia
Antik Yerleşimler ve Kentler
Ancient Settlements and Cities

FH GEGR. 1878
KARLSRUHE

LİKYA UYGARLIĞI'NIN
KEŞİF ÖYKÜSÜ

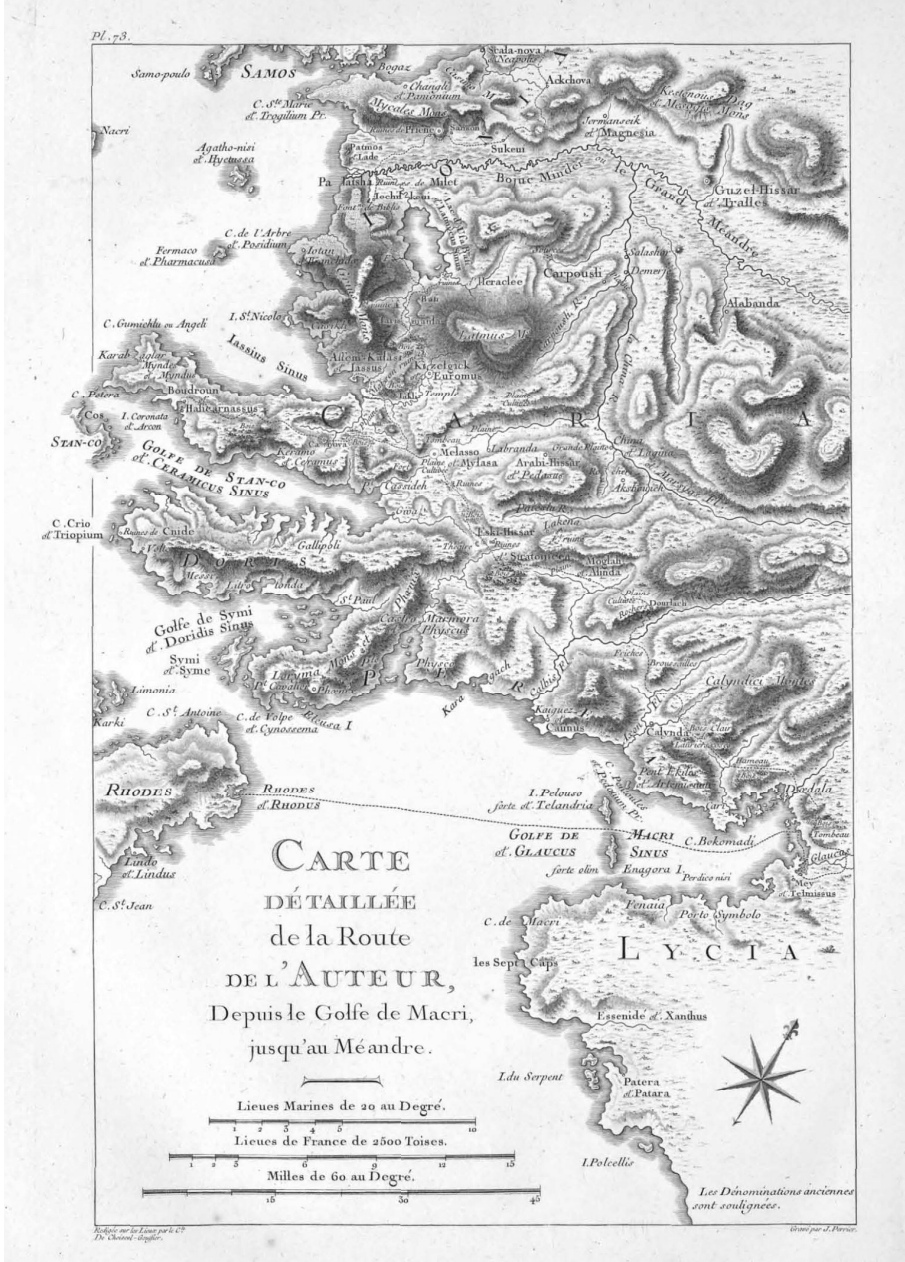

Fig. 1: C. Gouffier tarafından hazırlanan, Telmessos ve Patara'yı da içeren ilk Güneybatı Anadolu haritası Gouffier 1782, pl. 73

Likya Uygarlığı'nın Keşfi

MARTIN ZIMMERMANN*

Antik Likya üzerine yapılan araştırmalar son otuz yıl içinde büyük bir hızla ilerleyerek, Likya'yı Anadolu'nun en çok araştırma yapılan ve veri üretilen bölgelerinden biri haline getirmiştir. Bu araştırmalar temelini, 250 yıl öncesine dayanan uzun bir seyahat, keşif ve çalışma geleneğinden almaktadır. Likya kültürünün ilk keşfi, yöreye yapılan bir gezi kapsamında Makri, antik Telmessos ve modern Fethiye'yi ziyaret eden Fransız büyükelçisi Kont Choiseul-Gouffier'e atfedilir. 1782 yılında yayımlanan *Voyage pittoresque de la Grèce* isimli eserinin ilk cildi, Telmessos'ta bulunan Likya kaya mezarlarının çizimleri ile sadece Telmessos'u değil aynı zamanda Patara kentini de gösteren Güneybatı Likya'nın ilk haritasını içeriyordu (Fig. 1). Aralarında Albay Leake'in de bulunduğu çok sayıda çağdaşı, birbiri ardına bölgeyi ziyaret ederek Telmessos ve Patara'daki anıtları tasvir etmiştir. 1800 yılında, Avusturyalı v. Hammer-Purgstall ilk Likya yazıtlarını kopyalamıştır. Bundan 12 yıl sonra, L. Mayer, Ch. R. Cockerell, F. Beaufort ve W. Gell de bölgeyi ziyaret etmiş, fakat çalışmalarını Likya kıyılarının kısa tasvirleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Aynı durum, İngiliz R. Walpole ve 1832 yılında daha çok bir Alman kolonisi bulmak amacıyla Likya'yı ziyaret eden, ancak yaptığı arazi değerlendirmesinde antik anıtları tarif eden Alman L. Ross için de geçerlidir. Onları 1836 yılında Ch. Texier izlemiş, daha uzun bir süre Patara'da kalarak, burada ve diğer Likya kıyı yerleşimlerinde bulunan anıtların çizimlerini *Descriptions de l'Asie Mineure* (1848) isimli eserinde yayımlamıştır (Fig. 2-4). Kendisi, Choiseul-Gouffier ve v. Hammer-Purgstall ile birlikte, Likya kültürünü basitçe Hellen

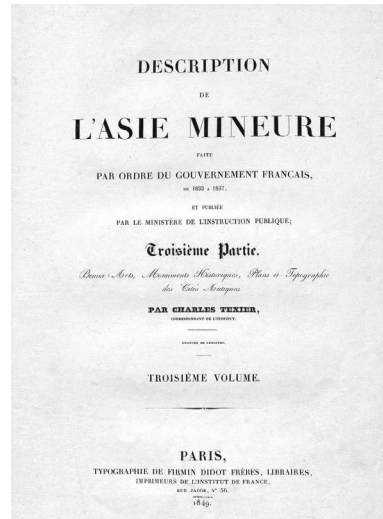

Fig. 2: Ch. Texier tarafından 1849 yılında yayımlanan "Descriptions de l'Asie Mineure" isimli kitabın kapağı

* Prof. Dr., Historisches Seminar der LMU, Alte Geschichte, Geschwister-Scholl-Platz 1, D-80539 München M.Zimmermann@lrz.uni-muenchen.de

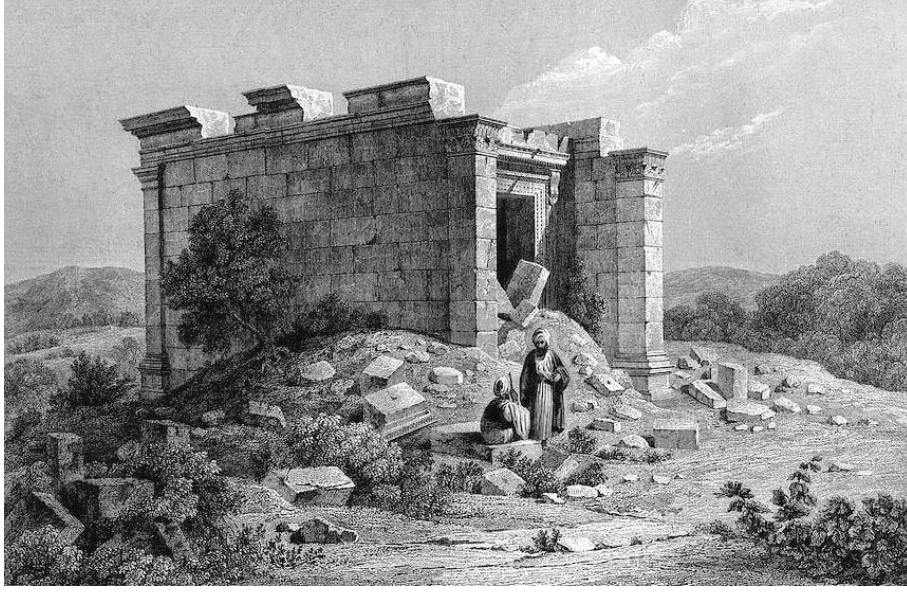

Fig. 3: Patara "Korinth" tapınağının Ch. Texier tarafından yapılan çizimi
Texier 1849: 317, fig. 10.

Akdeniz dünyasına dahil etmek yerine, onun kendine özgü özelliklerini ilk kayıt altına alanlardan biri olmuştur. Likya sanatı ve dilini gerçek anlamda keşfetmeyi başaran ise Ch. Fellows olmuştur. Bu İngiliz araştırmacı, 1838 baharında Antalya'da bulunan üssünden yola çıkarak Likya Yarımadasını dolaşmış ve Finike, Kaş, Kalkan ve Patara'da molalar verdikten sonra antik Likya kenti Ksanthos'u keşfetmiştir. Kentteki iyi korunmuş anıtların muazzam zenginliği, Fellows'un bölgeye yeni gezi düzenleyerek birçok anıtı British Museum'a taşımak üzere fon toplamak amacıyla hızla İngiltere'ye dönmesine neden olmuştur. Kentte karşılaştığı mimari manzara ve özellikle Ksanthos Agora'sında keşfettiği Yazıtlı Dikme artık yepyeni bir Likya dünyası ortaya çıkarmış, Fellows'un izinden giden birçok seyyah da bu dünyaya hayran kalarak onu tarif etmeye koyulmuştur. 1840/41 yıllarında Rd. Hoskyns'in yarım adayı ziyaretini, bir yıl sonra T. B. A. Spratt ve E. Forbes'in bölgeye seyahatleri takip etmiş ve keşif sonuçlarını 1857'de yayımlamışlardır. Yüzyılın ortalarında, Alman bir öğretmen olan J. A. Schönborn, Trysa Heroonu'nu keşfederken, Likya anıtlarını anlamının ve Likya yazısı ile dilini çözmenin hâlâ mümkün olmadığını üzüntüyle kaydetmiştir.

Ksanthos'taki seçme eserleri alıp götürülen ilk seferden sonra, yeni bir seferin düzenlenmesi 20-30 yıl kadar sürmüştür. Ancak bu ikinci sefer, bölge hakkındaki bilgilerimizde devrim yaratacaktır. Avusturya Bilimler Akademisi tarafından görevlendirilen ve aralarında çeşitli yazıt uzmanlarının da

Sir Charles Fellows (1799-1860)

Otto Benndorf (1838-1907)

bulunduğu birçok akademisyen, O. Benndorf önderliğinde Likya'yı ziyaret etmiştir. Bu akademisyenler, sayısız Hellence metnin yanı sıra, Viyana Akademisi'nin bir projesi kapsamında Likçe metinlerin de ilk derlemesini yaparak, *Tituli Asiae Minoris* isimli serinin "*Tituli Lyciae*" ciltlerinde yayımlamıştır. Eserin 1884 ve 1889 yıllarında çıkan iki cildinde, O. Benndorf, G. Niemann, E. Petersen ve F. v. Luschan, araştırma sonuçlarını çizimler ve fotoğrafların yanı sıra, bölgeye ve halkına dair mükemmel açıklamalar eşliğinde yayımlayarak Likya'nın Antikçağ çalışmaları için önemini pekiştirmiştir. Trysa Heroonu'nun Viyana'ya götürülmesi, kabartmalarının yayımlanması ve Likya yazıtlarının kitap halinde basılması, sonraki yıllardaki araştırmalar için önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Eşzamanlı olarak, J. P. Six, E. Babelon ve G. F. Hill, Likya sikkeleri üzerinde nümizmatik çalışmalar yürütmüş, özellikle beylik dönemi sikkelerine büyük ilgi göstermişlerdir.

20. yüzyılın ilk yarısında, Antikçağ araştırmaları Ege ve Anadolu'nun batı kıyıları üzerine odaklanmıştı. Dünya savaşları ve aralarındaki dönemin siyasi iklimi, 1950 yılına kadar Likya'da başka çalışmalar yapılmasını engellemişti. Aynı yıl içinde, Ksanthos'ta Fransız kazıları başlarken, bunu Ch. Le Roy'un 1962 yılında Letoon'da başlattığı çalışmalar izlemiştir. P. Demargne ve H. Metzger başkanlığında yürütülen Likya mimarisi ve Ksanthos kabartmalarına yönelik kazı ve araştırmalar, Likya kültürü hakkında yepyeni bir anlayış getirmiştir. Özellikle akropol üzerine yapılan çalışmalar, Hellenistik Dönem öncesine, yani Likya'nın bağımsız olduğu dönem ile Pers egemenliği altında bulunduğu zamanlara dair önemli bilgiler sağlamıştır. Aynı şekilde,

Thomas Abel Brimage Spratt (1811-1888)

Edward Forbes (1815-1854)

Letoon'da bulunan iki erken dönem tapınak kalıntısı, Likya kültürü hakkındaki bilgilerimizi artırmıştır; çünkü bunlar, daha sonra yerini Hellenistik taş mimariye bırakmış olan ahşap tapınak mimarisine dair kanıtlar sunmuştur. Letoon'da bulunan zengin epigrafik malzeme, Beylik Dönemi (Bey Arbinas'ın iki dilli yazıtı), Pers Dönemi (üç dilli yazıt) ile Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerine denk gelen sonraki yüzyıllara ilişkin önemli veriler sağlamıştır.

Fransız kazılarının büyük başarılar kaydetmesi, kısa bir süre içinde diğer bilim insanlarının ilgisini buraya çekmiştir. Nitekim M. Mellink, 1963 yılında Elmalı ovasındaki Tunç Çağı yerleşimlerini çalışmaya başlamış, bunun hemen ardından, Elmalı yakınlarındaki iki mezarın kazıları yapılmıştır. Kızılbel'de, MÖ 6. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir mezar, Hellen etkili mitolojik sahneler tasvir ederken, Karaburun'da MÖ 480 civarına tarihlenen bir mezar Yakındoğu ve Ortadoğu motiflerinin güçlü etkisini göstermektedir. Ksanthos'ta bulunan kabartmalar ile Beylik Dönemi yazıtları ve sikkelerinde, Hellen-Pers karışımı farklı kültür motifleri de çalışılabilir. Bu kazı çalışmaları devam ederken, J. Borchhardt yönünü Likya'ya çevirmiş, kendisi ve arkadaşları 1965 yılında Kadyanda ve Myra'da yüzey araştırmaları yaptıktan kısa bir süre sonra Limyra'da kazılara başlamıştır. Perikle Heroonu'nun keşfi, sadece Likya kültürü değil, aynı zamanda bölgenin tarihi hakkındaki bilgilerimizi de zenginleştirmiştir. Erekhtheion Tapınağı'nın Karyatidler Sundurması'nı taklit eden ve her yerden görülebilen bu mezar yapısı, Likya kralı Perikle'nin Hellen kültürünü tercih ettiğini ortaya koymuştur. J. Borchhardt'ın keşfettiği Gaius Caesar Kenotaphionu ve Ptolemaion adı verilen yapı, bölgeler üstü öneme

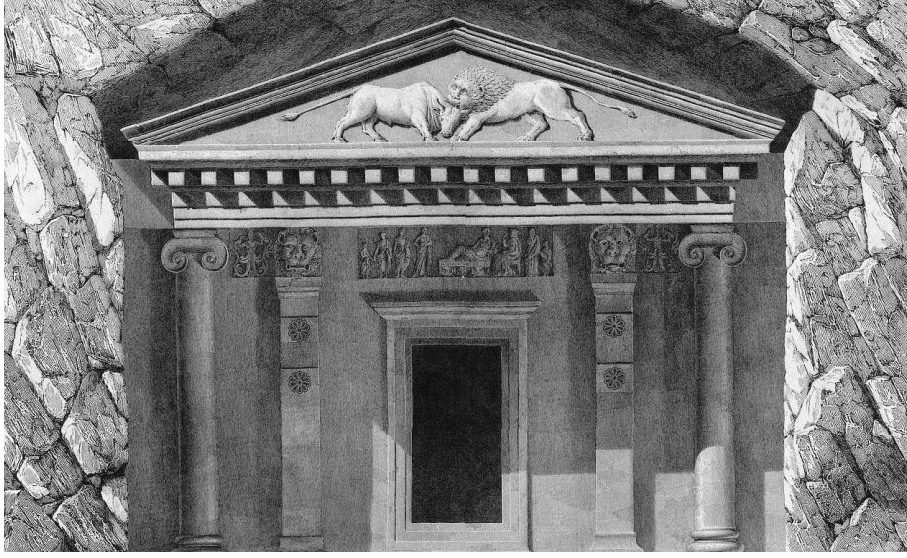

Fig. 4: Bir Myra kaya mezarının Ch. Texier tarafından yapılan çizimi Texier 1849: 356, fig. 16

sahiptir; çünkü bu anıtlar sadece önemli politik anlamlar taşımakla kalmaz, aynı zamanda yüksek kalitede işçilik örnekleri sunmaktadır. Yazıtibilimci M. Wörrle ile birlikte J. Borchhardt önemli bir çalışma arkadaşı edinmiş, yazıtlara dair sayısız yayınları, bugün Likya tarihine dair bildiklerimizin temelini oluşturmuştur. Bunun en iyi örneklerinden biri, Limyra kazıları kapsamında gerçekleştirilen bir gezi sırasında Oinoanda kentinde keşfettikleri, bir festivalin Demosthenes'e ithaf edildiğini belirten yazıttır. Bu metnin yayımlanması, sadece Likya tarihi değil, aynı zamanda genel olarak antik festival kültürü konusunda da yeni bir çığır açmıştır.

Yukarıda bahsi geçen kazılarda elde edilen muhteşem bulgular, bölgede daha fazla araştırma ve çalışma yapılmasına yol açmıştır. Dilbilimci G. Neumann Likçe üzerinde çalışmalar yaparken, 60'ların sonlarında H. Schläger, 1969 yılında aramızdan ayrılan kadar Phaselis'te çalışmalar yürütmüştür. 1971 yılında C. Bayburtluoğlu Arykanda'da önemli bir kazı başlatırken, İngiliz kazı ekipleri de Oinoanda, Balboura ve Bubon kentlerinde çalışmalara başlamış; diğer yandan W. Wurster Likya'yı dolaşarak birçok yerleşimin ilk planlarını çıkardığı çok önemli ve kapsamlı bir çalışmaya girişmiştir. Danimarkalı arkeologlar K. Kjeldsen ve J. Zahle, Likya kaya mezarları ve sikkelerine dair bilgimize devrim niteliğinde katkılar yapmıştır. U. Peschlow, J. Morganstern, R. M. Harrison ve H. G. Severin Ksanthos'taki kiliselerin kazı sonuçlarını yayımladıklarında, bölgenin Bizans Dönemi'ne ait tarihi de ilk kez büyük ilgi görmeye başlamıştır.

Bu çalışmadan ilham alarak, 1980'lerin ortalarında Likya'da yeni ve devam eden bir araştırma dönemi başlamıştır. Bu evrenin en önemli unsurlarından ikisini, Patara'da 1988 yılında F. Işık başkanlığında başlayan Türk kazıları ile ertesi yıl Kyaneai'de F. Kolb başkanlığında başlayan yüzey araştırmaları oluşturur. Patara'da 32 yıldır sürdürülen kazı çalışmaları (2009'dan itibaren H. İşkan başkanlığında) ve Kyaneai'deki 10 yıllık yüzey araştırmalarının yanı sıra, M. Zimmermann başkanlığında Orta Likya'da 2005 yılına kadar sürdürülen yüzey araştırma projesi, dönüm noktası niteliğinde sonuçlar vermiştir. Sadece Likya Birliği'nin başkenti hakkındaki bilgilerimiz tamamen değişmekle kalmamış, yapılan bu çalışmalar Likya'nın kırsal kesimlerinin yapısı ve görünümüne dair daha fazla somut veriler üretmiştir. Artık bölgenin yalnızca Antikçağ'da değil, aynı zamanda Bizans Dönemi'nde de çok sayıda çiftlik ve köyle ne kadar yoğun bir nüfusa sahip olduğunu görebiliyoruz. Bahsi geçen bu üç proje, çok sayıda bilimsel yayın yapılmasını da sağlamıştır.

Bu projeler ayrıca Likya'da kendi projelerini veya kazılarını başlatmış olan birçok bilim insanını da yetiştirmiştir. Örneğin N. Çevik, Doğu Likya'da çeşitli yüzey araştırmaları yürütürken, Rhodiapolis, Myra ve Arykanda'da kazı çalışmaları başlatmıştır. Th. Marksteiner, Likya kale mimarisi konusunda çalışmalar yapmış, zamansız ölümüne kadar Limyra'daki kazılara başkanlık etmiş ve kentin civarında, şu an ardılı M. Seyer tarafından devam ettirilen yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. C. Kokkinia ve O. Hülten, Bubon ve Kibyrtis kentlerinde projeler yürütürken, W. Tietz Batı Likya'da çalışmaktadır. B. Varkıvanç Ksanthos kentinde kazılara devam ederken, T. Korkut ve G. Işın, Tlos'taki önemli bir kazının başında görev almaktadır. C. Schuler, K. Zimmermann, B. İplikçioğlu ve S. Şahin ekipleri ile birlikte Hellen yazıtları üzerinde araştırmalar yaparken, B. Christiansen Likçeye ilişkin önemli araştırmalar yürütmektedir.

Burada sayılan isimler, Likya hakkındaki bilgilerimizi artırmak için her türlü çabayı sarf eden insanların yalnızca ufak bir kısmını oluşturmaktadır. Umuyoruz ki şu ana kadar büyük verim alınan bu uzun süreli uluslararası işbirliği geleneği devam eder ve daha da kuvvetlenir.

KAYNAKLAR

- Benndorf, O. 1889 *Das Heroon von Gjölbaschi-Trysa*, Wien.
- Fellows, Ch. 1840 *An Account of Discoveries in Lycia*, London.
- Gouffier, C., 1782 *Voyage pittoresque de la Grèce*, Paris.
- Metzger, H. 1987 "Étapes de la découverte du monde lycien et perspective nouvelles offertes a l'étude de périodes pré-hellenistiques en Lycie", *Revue des etudes Anciennes* 84: 3-19.
- Texier, Ch. 1849 *Description de l'Asie Mineur III*, Paris.

**MASAL VE GERÇEK –
MİTOS VE TARİH**

Fig. 1: İki çocuğu ile birlikte tasvir edilmiş fildişinden tanrıça heykeliği (Leto, Artemis ve Apollon), Elmalı Bayındır Tümlüsü, Antalya Müzesi, Env. No. 2.21.87 foto Ü. Çınar

Mitoslarda Likya ve Likyalılar

SOPHIA BÖNISCH-MEYER*

“Mitos” kavramını tanımlamak zordur, fakat öncelikle, genel hatlarıyla geleneksel bir hikâyeyi, diğer bir deyişle, anlamlılığı uzun bir zaman dilimine yayılan bir anlatıyı ifade etmektedir. Hellen örneğinde olduğu gibi, özellikle çoktanrılı kültürlerdeki birçok mitos, tanrı ve insan arasındaki etkileşimleri konu alır, ancak erken dönem Hellen mitoslarının bunun dışındaki başka özelliklerini de tanımlamak mümkündür:

Mitos; mitolojik bir zamandan kurgulanmış, olayların geçtiği yerler ve ilgili kişiler bağlamında oldukça kesin bir biçimde sabitlenerek ön koşulunun istisnasız tanrısal varlıkların olaya katılması olduğu hadiselerin söz konusu edildiği, tek bir hikâye ya da anlatı veya daha büyük bir hikâye bütünüdür (Reinhardt 2011: 20).

Buna göre, tanrısal güçlerin dahil edilmesi yanında mitosları örneğin masal gibi başka anlatım formlarından ayıran hususlar, olayların geçtiği gerçek mekânlar, zaman yapısındaki kurgusal sınıflandırma, tanrı ve kahramanların soyağacı ile karakterlerin bireyselliği gibi unsurlardır (Reinhardt 2011: 420-425). Başka bir tanım, bir mitosun işlevlerini şöyle özetlemektedir:

Mitoslar, adları kesin olarak belirtilmiş tanrı ya da kahramanlar veya durumların, canlıların ve nesnelerin, hatta festivallerin kökenleri hakkında olan, anlam struktürleri oluşturan ve karmaşık, bireysellik üstü bir gerçeklik anlayışını dile getiren geleneksel öykülerdir (Breuer 2008: 30).

Antik dönemde mitosların gördüğü işlevler, terimin bizzat kendisi kadar karmaşıktır. Bir mitos tanrıları ve kahramanları konu alabileceği gibi, doğal olayların ve kültürel uygulamaların kökenini de açıklayabilmekteydi. Ayrıca belirli bir grubun (gerçek ya da kurgusal) “geçmişi” de, bu grubun kökeni ya da bir şehrin kuruluşu hakkındaki (köken ve kuruluş efsaneleri olarak adlandırılan) mitosların nesilden nesile aktarılması ile toplumsal hafızaya girebilmekteydi. Belirli bir yere adını veren kurucu kahramanlar hakkındaki kuruluş efsaneleri oldukça yaygındı. Sırasıyla “Termilai/Tremileis” ve “Likyalılar” halk isimlerini açıklayan ve MÖ 5. yüzyıla ait edebi kaynaklarda adı geçen isim veren kuruculara (eponymos) örnek olabilecek iki efsane kahramanı, bu durumu

* Dr., Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, Amalienstr. 73 b, D-80799 München. Sophia.Boenisch@dainst.de

gözler önüne sermektedir. Kariyalı şair Panyassis'e göre, "Tremiles" ismi, Praksidike isimli nympe ile evlenen ve Tloos, Ksanthos, Pinaros ve Kragos isminde dört oğlu olan kurucu kahraman Tremiles'e dayanmaktadır: Oğullarından üçünün ismi Ksanthos Vadisi'ndeki en önemli antik kentleri temsil ederken Kragos, hem Ksanthos Vadisi'nin doğusunda uzanan dağların (bugünkü Akdağlar) antik ismi hem de sadece Strabon'un kayıtlarında görülen, fakat adı başka yerde geçmeyen bir şehrin ismidir (krş. Hellenkemper – Hild 2004: 660; Kolb 2014: 265). Herodotos da Likya sakinlerine önceleri "Termilahlılar" dendiğini belirtir (ancak Herodotos kurucu Tremiles'ten söz etmez; bu ismi sadece Sarpedon ile Likya içlerine göç eden Giritli yerleşimcilerin kendilerine verdikleri bir isim olarak anmaktadır). Herodotos, "Termilahlılar" isminin "Likyalılar" haline dönüşmesini Atinalı Lykos'un hikâyesi ile açıklamaktadır. Kardeşi tarafından şehirden sürüldükten sonra Lykos, Termila diyarına gider ve orada kendi hâkimiyetini kurar. Ancak bu zamandan itibaren, "Likyalılar" ismi yavaş yavaş öne çıkmaya başlar (Hdt. 1.173, krş. Kolb 2014: 261).

Hellen efsaneleri, evrenin düzenini ve tanrıları (pantheon) açıklamak, toplumsal kimlikleri pekiştirmek ve siyasi tezler oluşturmak için kullanılmıştır. Likya örneğini kullanarak mitosların temel işlevlerinden bazılarını gözlemleyebiliriz. Leto ile tanrı çocukları Apollon ve Artemis, Heros Bellerophonates ve onun soyundan gelen Likyalı krallar olarak Troia Savaşı'na katılan Sarpedon ve Glaukos'un mitosları, Likya'nın soyut manada Hellen dünyasına nasıl dahil edildiğini gösterirken, somut anlamda ise efsanevi bir soyağacı ya da geçmişin, bölgedeki şehirlerin ve ailelerin sosyal ve siyasal iddialarını desteklemek için kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Leto ile çocukları Apollon ve Artemis Ksanthos Vadisi'nde

Zeus ve Leto'nun çocukları olan ikiz tanrılar Apollon ve Artemis efsanesi, Likya ile sıkı bir ilişki içindedir. Ortak kutsal alanları olan Letoon'un, Likya Birliği'nin toplantı yeri haline de gelmesi, kültün Likya'nın en önemli kùltlelerinden biri olduğunu göstermektedir. Açıkça görülüyor ki Leto ve çocuklarına ait efsane, Likya'da yaygın olan daha eski bir ana tanrıça kültüne karşılık gelmekteydi. Elmalı'daki bir mezarda bulunan bir fildişi heykelciği, Anadolulu ana tanrıçayı bir oğlan ve bir kız çocukla birlikte tasvir etmektedir (Fig. 1). Bu küçük tanrıça betimlemesi, olasılıkla MÖ 600 civarında yapılmış olup İon ve Frig etkilerini yansıtmaktadır (Işık 2003). Heykelcik, Leto'ya dair Hellen anlatı geleneklerinin yayılması ve uygulanmasından çok daha önce bile tanrısal anne ve iki çocuğundan oluşan üçlünün tapınım gördüğünü ortaya koymaktadır. Likya'nın Hellenleşmesi sırasında bu kült, mevcut Hellen mitosu nedeniyle yeniden yorumlanmıştır: Zeus'un sevgilisi Leto hamile kaldığında, doğum yapmak için uygun bir yer aramaya başlar; fakat Zeus'un karısı

Hera, onun hiçbir yere kabul edilmemesini sağlar. Leto'nun dünyanın farklı yerlerine kaçıışı, Apollon ve Artemis'in doğumu ve nihayet Likya'ya sığınmaları değişik şekillerde nesilden nesile aktarılmıştır. Buna göre, çeşitli şehirler ve bölgeler ikizlerin doğduğu yer oldukları iddiasıyla ortaya çıkmışlardır ki bunların arasında Delos ve Likya da bulunur. Bu bağlamda, Likya'da Ksanthos Vadisi öne çıkarken, özellikle Ksanthos Nehri ile en geç MÖ 4. yüzyıldan itibaren Leto ve çocuklarına adanan ana tapınakların bulunduğu yukarıda bahsi geçen Letoon'un yanı sıra (Bryce 1983: 11), Ksanthos ve Araksa şehirleri de önemli rol oynar.

Farklı anlatım gelenekleri, Leto ile Ksanthos Vadisi arasındaki bağlantıyı farklı şekillerde açıklamaktadır. Mitosun en eski hali olduğu düşünülen birinci hikâyede, çorak Delos topraklarında ikizlerini doğuran Leto, su içmek ve çocuklarını yıkamak için bu verimli vadiye gelir. Görünüşe göre, ikizlerin doğum yeri olarak Delos yerine Likya'yı gösteren hikâyeye, ilk kez Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmıştır (Bryce 1983: 5 ve 12; Nollé 2005: 90 ve 93). Bu doğumun Likya'da gerçekleştiğini söyleyen hikâyede bile, Apollon ve Artemis'in tam olarak nerede dünyaya geldiği konusunda antik dönemde bir fikir birliğine ulaşılamamıştı; çünkü birçok kent Apollon ve Artemis'in doğduğu yeri kendi topraklarına taşıyarak itibar kazanma peşindeydi. MÖ 3. yüzyıl ve İmparatorluk Dönemi'ne ait yazıtlarda, doğumun Ksanthos Vadisi içinde bulunan Ksanthos ve Araksa topraklarında gerçekleştiğini iddia eden farklı anlatımlar da görülmektedir:

MÖ 206/205 yılına ait bir Ksanthos halk kararında, Dor kenti Kytention'dan gelen elçilerin kentlerinde inşa edilecek bir duvar için mali destek taleplerine dair ikna çabaları kayıtlıdır (Bousquet 1988: 14-16). Elçilerin Ksanthos'un yardımını istemelerinin gerekçesi olarak öne sürdükleri argüman, her iki yerde kutsal olan tanrılar (Apollon, Artemis) ve kahramanların (Aletes, Chrysaor) ilişkisine dayanarak kendilerini Likya kentine bağlayan "akrabalık" durumudur:

Elçiler, tanrılar ve kahramanlardan dolayı kendileriyle aramızda oluşan akrabalığı hatırlamamızı isteyerek, kent duvarlarının yıkılmasına kayıtsız kalmamamızı rica etti. Çünkü şehrimizin kurucusu Leto, Artemis ve Apollon'u burada aramızda doğurdu. Apollon ve Koronis [...] oğlu Asklepios, Doris'te doğdu. [...]. Ayrıca onlar [elçiler], Herakles'in soyundan gelen Aletes'in; Hippolochos'un torunu ve Glaukos'un oğlu Chrysaor'un emriyle şehrimizden gönderilen yerleşimcilere kol kanat gerdiğini hatırlattılar. Çünkü yerleşimciler saldırıya uğradığında, Aletes Doris'ten yola çıkarak onların yardımına koştu ve onları etraflarını kuşatan tehlikeden kurtarınca, Chrysaor oğlu Aor'un kızıyla evlendi. (Hom. ll. 14-30, çev. Erskine 2001: 164)

Bu yazıt, Ksanthos kenti ile Hellas'ta zaten bilinen Leto mitosunu arasındaki bağlantıya şahitlik etmekte ve yalnızca şehrin Leto tarafından kurulduğunu

belirtmekle kalmayıp aynı zamanda şehri ikizlerin doğdukları yer olarak göstermektedir. Bununla, Apollon ve oğlu Asklepios'un doğum yerlerine dair efsaneler, politik-diplomatik bir teze dönüşmektedir. Hatta Araksa gibi küçük bir şehir bile, bu iki tanrının doğum yeri olduğunu iddia etmiştir. Bu durum, Sidyma'da bulunan İmparatorluk Dönemi'ne ait bir yazıttan anlaşılmaktadır. Yazıtta, Tloslu Hieron'un Likya ve Likya kentleri arasındaki dostluğa dair yaptığı anma konuşmasından alıntılar kayıt altına alınmıştır (Merkelbach 2000: 118 vd.). Ksanthos Vadisi'nin tarihi ve tanrıların eylemleri hakkındaki bir bölümde, "Araksa'da doğan, Leto'nun ikizleri [...] Artemis ve Apollon" ifadeleri geçmektedir (Hom. *Il.* 41-47).

Leto hikâyesi sayesinde, Hellen mitoslarının Likya için gördüğü birçok işlev gösterilebilir. Likya, iki önemli Hellen tanrısının doğum yerinin Ksanthos Vadisi'nde konumlandırılmasıyla, Hellen dünyasındaki değerini yükseltmiştir. Bu anlatım geleneği, muhtemelen Likya'nın Ptolemaios egemenliği altında olduğu MÖ 3. yüzyıl ve sonrasında itibaren Hellen dili ve kültürünün gittikçe daha yaygın hale geldiği bir ortamda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, MS 2. yüzyıla ait kaynaklarda hâlâ mevcut olan Leto efsanesinin başka bir bölümü, bölgeye neden "Likya" dendiğini açıklamaktadır: Likyalı çiftçiler Leto'nun suya ulaşmasına izin vermeyince, kurtlar kendisine yol göstererek Ksanthos Nehri'ne götürürler. Leto kendisine konukseverlik göstermeyen köylüleri ceza olarak kurbağaya dönüştürürken, o zamana kadar adı "Tremiles" olan ülkenin ismi, iyiliksever kurtların onuruna (Hellencede kurt anlamına

Fig. 2: Yaşlı Jan Brueghel: Latona ve Likyalı Köylüler © Rijksmuseum, Amsterdam, No. SK-A-70